

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ І РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ В УРСР У ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ІСТОРІОГРАФІЇ

У статті проводиться аналіз наукових праць вітчизняних істориків щодо проблеми взаємовідносин радянського державно-партійного керівництва та римо-католицької церкви в Україні після Другої світової війни, узагальнюється науковий доробок учених означеного періоду.

Ключові слова: *конфесія, римо-католицькі громади, репресії, віруючі, національні меншини, вітчизняна історіографія.*

Проголошення незалежності України, відродження духовності українського народу сприяло зацікавленості історією різних конфесій, які існують в Україні, зокрема римо-католицької. Сприятливі умови для розвитку вітчизняної історії породили низку праць на релігійну тематику. Разом з тим для історичної науки актуальним залишається наукове осмислення і висвітлення релігійної спадщини минулого, адже вона ще й досі відчутно впливає на політичні та релігійні процеси, що відбуваються в Україні. На сьогодні не існує оптимальної моделі відносин держави та церкви. Звідси постає потреба звернутися до історії відносин римо-католицької церкви і радянського державно-партійного керівництва у повоєнний період.

Мета статті — проаналізувати стан наукового розроблення проблеми відносин римо-католицької церкви та державно-партійного керівництва в Україні після Другої світової війни у вітчизняній історіографії.

Після розпаду Радянського Союзу та ліквідації системи антирелігійних інститутів науковці позбулися обмежень у дослідницьких підходах, наукових методах і висновках. З'явилася низка праць, які характеризують зовнішню політику Ватикану, його дипломатичної служби та взаємин з країнами Європи. Зокрема, це роботи В. Козлова, М. Отроша, Р. Коханчука, М. Максимової, С. Горбача, Ю. Зубкової, М. Ковальського, Г. Мурашко [53, 63, 55, 59, 31, 44, 52, 61]. Ці дослідники зосередили увагу на особливостях соціальної доктрини католицької церкви, яка, на думку вчених, невід'ємно пов'язана з теологічним і духовним змістом католицизму, посилює вплив ідеології на віруючих. Як уважає М. Ковальський, прозелітизм РКЦ забезпечує вмiла кадрова політика та її здатність до реформування [52, с. 38].

С. Головащенко, О. Алов, І. Поїздник і П. Панченко римо-католицизм розглядають в контексті історії християнства та його взаємин з іншими конфесіями [30, 4, 70, 66, 67]. Зокрема, І. Поїздник проаналізувала основні тенденції української й польської історіографії етноконфесійних відносин у роки Другої світової війни на прикладі взаємин уніатів та римо-католиків. Науковець дійшла висновку, що для об'єктивного висвітлення міжетнічних і міжконфесійних відносин потрібні зміни дослідницьких орієнтирів та критичний аналіз архівних джерел [70, с. 184-194]. Одним із перших науковців у вітчизняній історіографії, хто спробував висвітлити історію римо-католицизму в Україні, був П. Панченко.

Його праця “Релігійні конфесії в Україні (40-ві — поч. 90-их років)” є спробою дослідити тогочасну релігійну мережу в країні. Проте незначний обсяг книги не дав науковцю змоги глибоко окреслити історію зазначеної конфесії [66]. У його ж роботі “Релігійні конфесії в Україні в контексті історизму” фактично вперше у сконцентрованому вигляді описані релігійні процеси в Україні від давнини і до часів функціонування незалежної держави. Автор зробив спробу виявити й простежити своєрідне бачення проблеми духовності у складному сплетінні суспільних трансформацій середини 1980-их — початку 1990-их років. На думку дослідника, започатковані зрушення у взаєминах тоталітарної держави з церквою на старті періоду перебудови відбувались у руслі посилення демократичних основ життєдіяльності українського суспільства, і не всюди ці явища мали однакову інтенсивність. Він підкреслив, що багатонаціональність населення сприяла утвердженню поліконфесійності. П. Панченко вважає, що після активізації наприкінці 1980-их років. Автокефальної Православної та Католицької церков відбулося посилення церковно-захисного руху в усіх областях України. І хоча церква вже відокремилась від держави, її представники обирались до складу владних структур [67].

Новітню історію римо-католицизму досліджували також В. Шевченко, М. Корюшко, К. Гудзик, О. Недавня, В. Фомиченко, А. Грібанов [90, 54, 33, 62, 86, 32]. На думку цих авторів, збільшення популярності РКЦ серед населення України у роки незалежності пояснюється використанням церквою сучасних форм залучення до божественного. Йдеться про спробу вирішення зрозумілих, соціально адресних, локально адаптованих, спрямованих на розв'язання конкретних і актуальних для людей духовних проблем. Зокрема, у статті В. Фомиченка коротко викладена історія римо-католицької церкви в Україні і підкреслено, що саме демократизація сприяла помітній активізації РКЦ на початку 1990-их років. Автор констатував, що ті тенденції, які спостерігалися в українському католицькому середовищі, свідчили про певну стабільність РКЦ та її помітний вплив на процес духовно-релігійного відродження в Україні [83].

Науковим пошукам Я. Стоцького, Г. Сторонського, В. Ганзуленко, Ю. Данилюка властиве висвітлення регіональної історії РКЦ, її взаємин із владними органами [81, 80, 78, 79, 34, 35]. Так, у монографії Я. Стоцького “Держава і релігії в Західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944-1964 років” подано порівняльну статистику конфесійних змін у Західних областях України (Львівській, Дрогобицькій, Станіславській і Тернопільській) у зазначений період та проаналізовано чинники, що їх зумовлювали. Характеризуючи трансформації всіх діючих релігійних громад як у межах радянського законодавства, так і нелегальних, а також священнослужителів і храмів у 1944-1964 роках автор водночас висвітлює державну політику щодо релігій, духовне служіння конфесій, роль духовенства в утвердженні та розширенні релігійних впливів окремих віросповідань, опір політиці атеїзації, конфлікти окремих громад як із владою, так і всередині них самих, соціологічне і фінансове становище конфесій. Окрему увагу дослідник присвячує діяльності обласних уповноважених Ради у справах РПЦ та уповноважених у справах релігійних культур [81].

Спираючись на ґрунтовну джерельну базу Ю. Данилюк виявив приховані механізми переслідування духовенства і віруючих в УРСР, проаналізував

порушення законності в діяльності органів МДБ-МВС в другій половині 1940-их — першій половині 1950-их років, появу опозиції в середовищі церковників [34, 35]. У роботі “Опозиція в Україні (друга половина 50-их — 80-ті роки ХХ ст.)” автор описав громадянський рух за легалізацію УГКЦ, політичні репресії щодо його активістів, проаналізував шляхи формування руху за права віруючих [35].

У контексті історії взаємин радянських державно-партійних органів і релігійних громад національних меншин досліджувану проблему розглядають Л. Рябошапко, Р. Лозинський, Р. Кабачій, М. Панчук, Л. Лойко [76, 57, 48, 68, 58]. У своїх роботах автори наголошують на формальності проголошеного принципу відокремлення церкви від держави. На їхню думку, тоталітарна влада постійно порушувала релігійні права національних меншин, а державна політика у цій сфері нагадувала адміністративно-партійний диктат.

Спробу осмислити етнополітичні процеси, міжнаціональні відносини, життєдіяльність етнічних груп і релігійних рухів знаходимо в О. Калакури та П. Павленка [49, 64, 65]. Зокрема, на думку О. Калакури, під час формування сучасної національної політики України необхідно враховувати негативний досвід попередніх десятиріч (радянських „експериментів”, сталінських репресій, масових депортацій, переселень, голодоморів, войовничої атеїзації, насильницької асиміляції), лише тоді можемо сподіватися на гармонізацію міжнаціональних відносин й уникнення міжетнічних конфліктів. Цікавою в цьому сенсі є думка Л. Филипович. Науковець вважає, що з'ясування ролі релігії в етнопроцесах має бути комплексним. З одного боку, релігія виступає як інтегративний чинник, що підтримує стабільність етнічної системи і суспільства загалом, а з іншого — є джерелом змін у соціальній сфері, одночасно викликаних певними трансформаціями й у самій релігії [85].

Приховані механізми репатріації 1944 року польського та українського населення аналізує Р. Якель. Дослідник твердить, що переселенські акції набули масового характеру і нагадували, скоріше, насильницьку депортацію [94]. Науковий підхід у вирішенні міжконфесійних конфліктів знаходимо в роботах В. Бондаренка, Л. Кленицького, Д. Вайгодера, М. Кіннемона, Б. Коупа, А. Драненка, С. Здіорука, О. Шуби [17, 18, 51, 50, 42, 43, 36, 92, 93]. На їхню думку, на сучасному етапі духовної історії християн і євреїв в Україні протидія релігійному шовінізму є суттєвою проблемою. Її розв'язання можливе лише при об'єднанні зусиль представників юдейської та християнської конфесії не лише в Україні, а й в інших країнах. В. Бондаренко вважає, що релігійний конфлікт має політичне підґрунтя і характеризується невизначеністю позицій його учасників. [17]. У іншій роботі цей же дослідник спинився на питанні державних ініціатив із урегулювання міжцерковного конфлікту: проведення I Всеукраїнського міжрелігійного форуму та спроби створення міжцерковного органу — Ради релігій України. Автор зазначив, що міжконфесійна напруга буде зникати разом з деполітизацією проблем, що становить її сутність [18].

О. Шуба гадає, що, незважаючи на окремі кризові моменти, на межі 1980 — 1990-их років у релігійно-церковному житті переважали процеси відродження, адже якісне релігійне оновлення відбувалося у тісній єдності з національним пробудженням українського народу. На думку дослідника, міжцерковний конфлікт в Україні є національно-державною проблемою, подолання якої можливе

лише за умов утвердження української державності та зниження рівня політичного протистояння [93]. Аналізуючи стан конфліктності в українському суспільстві, О. Шуба підсумував, що міжцерковні суперечності в Україні мають багатоплановий характер і проявляються не тільки на богословсько-ієрархічному та парафіяльному рівнях, а й мають політичне і національне забарвлення [92].

Проблеми державно-церковних взаємин, свободи совісті в СРСР вивчають О. Бажан, О. Уткін, Б. Яськів, В. Алексєєв, В. Баран, І. Андрухів [7 — 10, 84, 96, 2, 3, 12 — 15, 5, 6]. Так, О. Бажан вважає, що практика придушення комуністичним режимом своїх ідеологічних опонентів, боротьба з будь-якими проявами інакодумства супроводжували радянську імперію від початку її створення і до середини 1950-их років. Після смерті Й. Сталіна, зазначає дослідник, відбулася значна переоцінка тактики відвертих репресій. Проте адміністративний тиск, поєднаний з терором, жорстке регламентування діяльності релігійних організацій, “драконове законодавство” були тими інструментами, якими користувалася влада в політичній війні з церквою і в хрущовську добу [10]. У спільній монографії О. Бажана та Ю. Данилюка “Випробування вірою: боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-их — 1980-ті роки” описано боротьбу католицької громадськості за свої права. Зокрема, дослідники звернули увагу на підтримку демократичної громадськості Росії щодо питання легалізації УГКЦ та на конструктивну позицію численних міжнародних релігійних і правозахисних організацій та Ватикану. Щодо міжконфесійних конфліктів і суперечностей, то це відбувалося через нез'ясованість майнових питань, — вважають автори [8].

У своєму комплексному дослідженні “Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40 — 80-их роках ХХ століття. Історико-правовий аналіз” І. Андрухів довів, що політика радянської влади у сфері релігії, яка базувалася на догматах класиків марксизму, виявилася хибною, оскільки ігнорувала історичні традиції й існуючі реалії та призвела до трагічних наслідків як у матеріальній, так і духовній сферах. На погляд автора, методи боротьби радянської влади з релігійними впливами на Прикарпатті мали винятково адміністративно-силовий характер, що ставало причиною масових порушень конституційних гарантій свободи совісті й віросповідань державно-партійними органами та силовими структурами [5].

О. Уткін разом із М. Рибачуком і М. Кирюшком у спільній монографії розглянули низку актуальних проблем національно-релігійного відродження в умовах демократизації суспільства. Автори зосередили увагу на історичних витоках національно-релігійного відродження, ролі релігії та церкви у державотворчому процесі як факторі національної самобутності українців. Окрім названих проблем, у праці висвітлено також етноконфесійну спрямованість історичного розвитку українських церков, етноформуєчу роль релігії у становленні українства, розкрито вплив релігії як соціального явища на національне відродження всіх націй, що проживали на Україні, обґрунтовано взаємозв'язок конкретної релігії з характером та проявами відродження відповідної нації. Автори намагалися звернути увагу на міжконфесійні конфлікти, претензії тієї чи іншої церкви на лідерство в національному відродженні, створенні єдиної української національної церкви [74].

На особливу увагу заслуговують монографії й статті В. Пашенка. Дослідник визначив стратегічні підходи та тактичні прийоми державно-партійних органів влади, які використовувалися в антирелігійній політиці [69]. Важливими для сучасної науки залишаються дослідження В. Єленського. Він один із перших у вітчизняній науці, спираючись на широку джерельну базу, дослідив особливості державної політики щодо різних церков, у тому числі й римо-католицької, а також деякі питання законодавчого регулювання державно-церковних взаємин [38 — 41]. Особливу цінність в історичній науці становлять праці В. Войналовича. Свої здобутки науковець представив у комплексному дослідженні “Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940 — 1960-их років: політичний дискурс” [28]. Автор розкриває природу, зміст і характер еволюції цієї політики, специфіку її виявів на різних історичних етапах. У своїх пошуках науковець дослідив моделі радянської політики, які застосовували стосовно Православної, Греко-католицької, Римо-католицької, Реформаторської, протестантської церков та єврейських спільнот [21 — 27].

У монографії П. Бондарчука “Релігійність населення України у 40–80-их роках ХХ століття: соціокультурні впливи, особливості, тенденції змін” досліджуються політика радянської влади щодо релігії та внутрішньоконфесійне життя громад. Основна увага науковця прикута до розгляду релігійної свідомості й релігійної поведінки пересічних віруючих, переломленню релігійного віровчення у їхній свідомості, існуванню язичницьких світоглядних елементів у віруваннях і традиціях українського народу, особливостям вияву релігійних почуттів та настроїв, переживанням релігійного досвіду тощо [19].

Аналізуючи становище РКЦ у СРСР у 1940-их роках В. Байдич у статті “Римо-католицизм у контексті розвитку державно-церковних стосунків в СРСР (1920–1960-і роки)” дійшов висновку, що хронологічно можна виділити два найінтенсивніших періоди репресій проти конфесії у післявоєнний період: із 1944 по 1946 роки та з 1948 до 1953 року, до смерті Сталіна. Під час першої хвилі репресованим римо-католикам висували звинувачення у співпраці з польською Армією Крайовою, у колабораціонізмі й шпигунстві на користь тих чи інших “імперіалістичних держав”, але насамперед їх трактували як “агентів Ватикану”. Під час другої хвилі репресували і карали римо-католиків переважно за віросповідною, етнопонаціональною та соціальною ознакою. У випадку польського населення у мотивах переслідування з боку радянських каральних органів релігійний і етнопонаціональний чинники були тісно взаємопов'язаними [11].

Сучасна історична та релігієзнавча науки намагаються досліджувати проблеми взаємин радянської держави і римо-католицької церкви без ідеологічних штампів, дають об'єктивну картину діяльності різних конфесій в Україні, їхньої ролі в духовно-культурному житті віруючих. Зокрема, це відображено в працях П. Яроцького, О. Лисенка, Л. Воронцової, В. Дякова, А. Чернія, Л. Мітрохіна; дисертаціях О. Бажана, А. Моренчука, Л. Рябошапко, Н. Рубльової, І. Андрухова, М. Тихонова, В. Чемоданова, Ю. Вільхового, Е. Бистрицької, П. Павленка [95, 56, 71, 37, 89, 87, 9, 60, 77, 75, 20, 16, 64]. Так, Ю. Вільховий доводить, що критика міжнародних правозахисних організацій наприкінці 1960-их — першій половині 1970-их років змусила радянське керівництво ретельніше дотримуватися релігійного законодавства та не переслідувати віруючих [20]. Л. Рябошапко встановив, що національні меншини могли реалізувати свої освітньо-культурні та

релігійні права лише в місцях їх компактного проживання [76]. На думку А. Моренчука, кінець наступу на церкву в першій половині 1960-их років був зумовлений не приходом до влади Л. Брежнєва, а переосмисленням помилок М. Хрущовим [60]. Як зазначає Е. Бистрицька, використання Кремлем РКЦ у своїй міжнародній політиці спонукало Святий Престол до осудження комуністичних режимів і відлучення комуністів від Церкви. Відновлення радянсько-ватиканських дипломатичних переговорів стало можливим лише завдяки політичній волі М. Хрущова та Іоана ХХІІІ [16]. Попри фокусування цих авторів не на особливостях взаємин РКЦ і радянського державно-партійного керівництва, вони дослідили механізми й практику антирелігійної політики в Україні.

У 1993 році було утворено Українську Асоціацію релігієзнавців, яку очолив професор А.М. Колодний. Науковці асоціації розробили проблеми українського римо-католицизму, що знайшло своє відображення на сторінках періодичних видань: “Українське релігієзнавство”, “Релігійна свобода”, “Релігійна панорама” [73]. За ініціативою асоціації у Львові щороку проводять міжнародні релігієзнавчі конференції “Історія релігій в Україні”. В останні роки опубліковано фундаментальні академічні видання: “Релігієзнавчий словник” (1996 рік), “Історія Православної Церкви в Україні” (1998 рік), “Історія релігій в Україні”, де вперше системно, послідовно проаналізовано релігійно-церковні процеси, які відбувалися в різних конфесіях на теренах України (1999 рік), “Академічне релігієзнавство” (2000 рік), “Християнство і проблеми сучасності” (2000 рік), “Християнство: контекст світової історії та культури” (2000 рік), десяти томник “Історія релігій в Україні” (2001 рік), “Віра і розум — двоє крил людського духу (2001 рік). До п'ятнадцятиріччя Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України було підготовлено колективну монографію “Академічне релігієзнавство України: історія і сьогодення...” (2006 рік) [72, 46, 47, 1, 45].

Таким чином, вивченню державно-партійної політики щодо РКЦ, її організацій та становища віруючих у СРСР і УРСР присвячена значна кількість наукових праць. Римо-католицька церква в системі тоталітаризму досліджується сучасними авторами у контексті переосмислення ролі церкви у житті держави та суспільства. При цьому широко використовуються праці радянських авторів, залучаються раніше не доступні джерела. У працях вітчизняних істориків державно-церковні відносини розглядаються здебільшого через призму політики радянської держави або ж церковної опозиції та релігійного дисиденства. Українськими дослідниками здійснено серйозний аналіз ідейних підвалин, стратегії й рушійних сил політики тоталітарного режиму щодо РКЦ та віруючих. Проте нез'ясованість цілої низки принципових проблем (як-от: визначення особливостей прозелітизму серед віруючих за умов державно-партійного диктату, регіональні відмінності становища РКЦ, статево-віковий склад громад, виокремлення основних етапів політики влади щодо конфесії), частина яких ще й до цього часу не стала суто академічними, залишається надзвичайно актуальною.

Список використаної літератури

1. Академічне релігієзнавство України: історія і сьогодення. Колективна монографія. До п'ятнадцятиріччя Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України // Українське релігієзнавство. — 2006. — № 40. — 246 с.

2. Алексеев В. А. “Штурм небес” отменяется?: Критические очерки по истории борьбы с религией в СССР / Валерий Аркадьевич Алексеев. — М.: Издат. центр “Россия молодая”, 1992. — 304 с.
3. Алексеев В. А. Иллюзии и догмы: [Взаимоотношения Сов. государства и религии] / Валерий Аркадьевич Алексеев. — М.: Политиздат, 1991. — 398, [2] с.
4. Алов А.А., Н.Г. Владимиров, Овсиенко Ф.Г. Мировые религии / Александр Александрович Алов, Фридрих Григорьевич Овсиенко. — М.: “Издательство ПРИОР”, 1998. — 480 с.
5. Андрухів І. О. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40 — 80-х роках ХХ століття: Історико-правовий аналіз / Ігор Олексійович Андрухів; [Прикарпатський юридичний ін-т Львівського держ. ун-ту внутрішніх справ України]. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2006. — 432 с.
6. Андрухів І. О. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40 — 80-х роках ХХ століття. Історико-правовий аналіз: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. істор. наук: спец. 07.00.01. — “історія України” / Ігор Олексійович Андрухів. — Ужгород, 2006. — 38 с.
7. Бажан О. Антирелігійна політика в УРСР в 1950-ті роки: позиція церкви, настрої серед віруючих / Олег Григорович Бажан // Релігія і церква в історії України / Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції. — Полтава: АСМІ, 2006. — 556 с.
8. Бажан О. Г. Випробування вірою: Боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х — 1980-ті рр. / Олег Григорович Бажан, Юрій Зіновійович Данилюк; [НАН України; Інститут історії України; Головна редакційна колегія науково-документальної серії книг “Реабілітовані історією”]. — К.: Інститут історії України НАНУ, 2000. — 332 с.
9. Бажан О. Г. Опозиційний рух в Україні (друга половина 50-х — 80-ті рр. ХХ ст.): дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01. — “історія України” / Олег Григорович Бажан. — К., 1996. — 193 с.
10. Бажан О. Г. Опозиційний рух в Україні в 50 — 80-х рр. у світлі архівно-слідчих справ / Олег Григорович Бажан // Архівно-слідчі справи репресованих: Науково-методичні аспекти використання: збірник наук. праць / Ред. кол. Р. Я. Пиріг (голова) та ін.; [Український держ. НДІ архівної справи і документознавства; Державний архів Служби Безпеки України]. — К.: Б. в., 1998. — С. 56 — 60.
11. Байдич В. Римо-католицизм у контексті розвитку державно-церковних стосунків в СРСР (1920–1960-ті рр.) / Володимир Байдич // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: // http://history.org.ua/JournALL/hisname/hisname_2010_36/19.pdf.
12. Баран В. К. Влада і церква: з історії взаємин у 1945 — 1965 рр. / Володимир Кіндратович Баран // Сучасність. — 1995. — №5. — С. 113 — 127.
13. Баран В. К. Десталінізація в Україні: перша спроба / Володимир Кіндратович Баран // Сучасність. — 1995. — №11. — С. 106 — 117.
14. Баран В. К. Україна 1950 — 1960-х рр.: еволюція тоталітарної системи / Володимир Кіндратович Баран; [НАН України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича]. — Львів: Б. в., 1996. — 447 с.
15. Баран В. К. Україна крізь віки: в 15 т. / НАН України; Інститут археології; [В. А. Смолій (ред.)] / Володимир Кіндратович Баран, Віктор Михайлович Даниленко. — К.: Альтернативи, 1998 — Т. 13: Україна в умовах системної кризи (1946-1980-і рр.). — 1999. — 303 с.: іл.
16. Бистрицька Е. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878 — 1964 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. істор. наук: спец. 09.00.11. “релігієзнавство” / Елла Володимирівна Бистрицька. — К., 2009. — 40 с.
17. Бондаренко В. Міжконфесійний конфлікт на Україні: витоки, стан і шляхи подолання / Віктор Бондаренко // Людина і світ. — 1991. — №3. — С. 2 — 10.

18. Бондаренко В. Міжцерковний конфлікт: паростки надії / Віктор Бондаренко // Політика і час. — 1992. — №3. — С. 22-26.
19. Бондарчук П. М. Релігійність населення України у 40–80-х роках ХХ ст.: соціокультурні впливи, особливості, тенденції змін) / Петро Миколайович Бондарчук. — К.: Інститут історії України НАН України, 2009. — 381 с.
20. Вільховий Ю. В. Політика радянської держави щодо протестантських церков в Україні (середина 40-х — 70-х років ХХ ст.): дис... канд. істор. наук: 09.00.11 — “релігієзнавство” / Юрій Віталійович Вільховий. — Полтава, 2002. — 298 с.
21. Войналович В. Держава і Церква в Україні в умовах трансформації радянського тоталітаризму (середина 50-х років ХХ ст.) / Віктор Анатолійович Войналович // Наукові записки / Збірник. — К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 2003. — Вип. 24. — С. 328 — 338.
22. Войналович В. Держава і церква на Полтавщині (друга пол. 50-х — перша пол. 60-х років ХХ ст.) / Віктор Анатолійович Войналович // Наукові записки / Збірник. — К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України, 1999. — Вип. 9. — С. 189 — 199.
23. Войналович В. Доля римо-католицького культу в Україні в умовах політики державного атеїзму (кінець 50-х — перша половина 60-х років ХХ ст.) / Віктор Анатолійович Войналович // Історія України. Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). Вип. 20-21. — К.: Рідний край, 2002. — С. 405 — 425.
24. Войналович В. Духовні навчальні заклади України (друга пол. 40-х — перша половина 60-х рр. ХХ ст.). Ч. 1: Духовна освіта в період лібералізації державно-церковних взаємин / Віктор Анатолійович Войналович // Український історичний журнал. — 2003. — №2. — С. 24 — 38.
25. Войналович В. Обмежувальні заходи влади щодо римо-католицького духовенства в Україні: причини, механізм, наслідки (друга половина 40-х — 50-ті роки ХХ ст.) / Віктор Анатолійович Войналович // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія “Гуманітарні науки”. — 2002. — № 2(6). — С.64 — 71.
26. Войналович В. Політико-правові засади національно-релігійної політики в Україні кінця 50-х — першої половини 60-х років / Віктор Анатолійович Войналович // Історія України. Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). Вип. 2. — К.: Рідний край, 1997. — С. 193 — 217.
27. Войналович В. Сталінська модель державно-церковних взаємин перших повоєнних років: український досвід / Віктор Анатолійович Войналович // Історія України. Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей). Вип. 25. — К.: Рідний край, 2004. — С. 237 — 253.
28. Войналович В.А. Партиїно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940 — 1960-х років: політичний дискурс / Віктор Анатолійович Войналович. — К.: Світогляд, 2005. — 741с.
29. Ганзуленко В.П. Римо-католицька церква на Півдні України: час соціальних перетворень (1917-1930 рр.) / В.П. Ганзуленко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nauka.zinet.info/3/ganzulenko.php>.
30. Головащенко С.І. Історія християнства. Курс лекцій: навч. посібник / Сергій Іванович Головащенко. — К.: Либідь, 1999. — 352 с.
31. Горбач С. Католицька церква в країнах Східної Європи (1945-1953 рр.) / Сергій Горбач // Київська старовина. — 2000. — №2. — С. 57-70.
32. Грибанов А. Католицизм / А. Грибанов // Наука и жизнь. — 1993. — № 7. — С. 70 — 76.
33. Гудзик К. У коридорах теократії: Ватикан — духовна столиця мільярда християн-католиків світу / Клара Гудзик // День. — 2001. — 20 червня. — С. 5.

34. Данилюк Ю. Сліди “злочину” вели у Ватикан / Юрій Зіновійович Данилюк [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sbu.gov.ua/sbu/doccatalog%5Cdocument?id=42147>.
35. Данилюк Ю. З. Опозиція в Україні (друга половина 50-х — 80-ті рр. XX ст.) / Юрій Зіновійович Данилюк, Олег Григорович Бажан; [НАН України; Інститут історії України; Головна редакційна колегія науково-документальної серії книг “Реабілітовані історією”]. — К.: Рідний край, 2000. — 616 с., іл.
36. Драненко А. Кто виноват в гонениях на униатов? / Андрей Драненко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://unia-vs.narod.ru/material/gonenia.html>.
37. Дяків В. Ескалація більшовицького наступу на народну релігійність українців на межі 1920 — 1930-х рр. / Володимир Дяків // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. Кн. 1. — Львів: Логос, 2009. — С.804.
38. Єленський В. Релігія і українське суспільство / Віктор Євгенович Єленський // Людина і світ. — 1996. — № 1 — 2. — С. 14 — 22.
39. Єленський В. Церква за комунізму: п'ять моделей / Віктор Євгенович Єленський [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3690/28133/>.
40. Єленський В. Є. Релігійне життя в Україні: стан, проблеми, шляхи оптимізації / Віктор Дмитрович Бондаренко, Віктор Євгенович Єленський, Віталій Станіславович Журавський. — К.: Логос, 1996. — 37 с.
41. Єленський В. Є. Релігія. Церква. Молодь / Віктор Євгенович Єленський, Віктор Петрович Перебенесюк; [Український НДІ проблем молоді]. — К.: А.Л.Д., 1996. — 160 с. — (Бібліотечка «Молодь і суспільство»).
42. Здіорук С. Етноконфесійна ситуація в Україні та міжцерковні конфлікти / Сергій Іванович Здіорук. — К.: НІСД, 1993 — 60 с.
43. Здіорук С. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття: монографія / Сергій Іванович Здіорук. — К.: Знання України, 2005. — 552 с.
44. Зубкова Ю. Міжнародні зв'язки і співробітництво Ватикану і США у 60 — 80-і рр. XX сторіччя / Юлія Зубкова // Схід. — 1999. — № 7. — С. 59 — 61.
45. Інститут філософії імені Г.С. Сковороди [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.filosof.com.ua/v8.htm>.
46. Історія релігій в Україні: навчальний посібник / А.М. Колодний, П.Л. Яроцький, Б.О. Лобовик та ін.; За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. — К.: Т-во “Знання”, ККО, 1999. — 735 с. — (Вища освіта XXI століття).
47. Історія релігій в Україні: у 10-ти т. // Редкол.: А Колодний та ін. — Т.4. Католицизм // За ред. П. Яроцького — К.: “Світ знань”, 2001. — 598 с.
48. Кабачій Р. Тоталітарна влада у стосунку до українців, депортованих з Польщі до УРСР в 1944-1946 рр. / Роман Кабачій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ethnos.lemky.com/2006/03/11/totalitarna_vlada_u_stosunky_do_ukrainziv.html.
49. Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у XX столітті / Олег Ярославович Калакура / — К.: Знання України, 2007. — 508 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=85&c=2107>.
50. Киннемон М., Коуп.Б. Экуменическое движение. Антология ключевых текстов / Пер. с англ. А. Шурбелева, А. Дормана, Т. Тамаевой / Майкл Киннемон, Брайан Коуп. — М.: Библийско-богословский институт св. апостола Андрея, 2002. — 618 с.
51. Кленицкий Л., Вайгодер Д. Иудейско-христианский диалог. Словарь-справочник / Пер. с англ. М. Серебрякова / Леон Кленицкий, Джеффри Вайгодер. — М.: Библийско-богословский институт св. апостола Андрея, 2004. — 320 с.
52. Ковальський Н.А. Справился ли католицизм с вызовами XX века? / Николай Александрович Ковальский // Новая и новейшая история. — 1999. — № 6. — С.27-31.

53. Козлов В. Дипломатія католицької церкви, Святого Престолу чи Ватикану? / Віктор Анатолійович Козлов // Зовнішні справи. — 2008. — № 9. — С. 38 — 41.
54. Корюшко М. Терціарії в Україні (Об'єднання мирян, котрі прагнуть служити Богові не виходячи з свого світського стану називають терціаріями) / М. Корюшко // Людина і світ. — 2004. — № 2. — С. 36 — 40.
55. Коханчук Р. Становлення концепції “справедливої війни” в католицизмі / Руслан Коханчук // Людина і світ. — 2004. — № 1. — С. 39 — 45.
56. Лисенко О.Є. До питання про становище церкви в Україні у період другої світової війни / Олександр Євгенович Лисенко // Український історичний журнал. — 1995. — №3. — 73-80.
57. Лозинський Р. Поляки у Львові меншина / Роман Лозинський [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://postup.brama.com/010928/148_8_1.html.
58. Лойко Л.І. Громадські організації етнічних меншин України: природа, легітимність, діяльність: монографія / Лариса Іванівна Лойко. — К.: ПЦ “Фоліант”, 2005. — 634 с.
59. Максимова Н., Филиппов Б. Ватикан и Вторая мировая война / Н. Максимова, Б. Филиппов // Наука и религия. — 2000. — № 5. — С. 12 — 17.
60. Моренчук А.А. Релігійні процеси в Україні у 1953 — 1964 роках (на матеріалах західних областей): автореф. дис... канд. істор. наук: спец. 09.00.01 — релігієзнавство / Андрій Анатолійович Моренчук. — Острог, 2006. — 20 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/16650.html>.
61. Мурашко Г.П. Государственная власть и католическая церковь в странах Центральной Европы. 1948-52 годы / Г.П. Мурашко // Новая и новейшая история. — 2007. — № 2. — С. 33 — 49.
62. Недавня О. Римо-католицизм у контексті релігійних шукань українців / Ольга Володимирівна Недавня // Вісник НАН України. — 2001. — № 4. — С. 46 — 55.
63. Отрош М.І. Система органів зовнішніх зносин Святого Престолу: (Дипломатична служба Католицької Церкви) / М.І.Отрош // Часопис Київського університету права. — 2009. — № 2. — С. 278 — 284.
64. Павленко П. Етнічне та універсальне в ранньому християнстві: засади, особливості, тенденції.): автореф. дис... канд. істор. наук: спец. 09.00.11. — релігієзнавство / Павло Юрійович Павленко. — К., 2010. — 29 с.
65. Павленко П. Етнічні особливості релігійного буття малих народів України і нові релігійні меншини та рухи / Релігія і нація в суспільному житті України й світу / Під заг. ред. Л.О. Филиповича. — К.: Наук. думка, 2006. — 287 с.
66. Панченко П.П. Релігійні конфесії в Україні (40-і — початок 90-х рр.) / Петро Пантелеймонович Панченко; [АН України, Ін-т історії України]. — К.: Б. в., 1993. — 49 с. — (Історичні зошити).
67. Панченко П.П. Релігійні конфесії в Україні в контексті історизму / Петро Пантелеймонович Панченко. — К.: Український Центр духовної культури, 2003. — 100 с.
68. Панчук М.І. Національні меншини України у ХХ столітті: політико-правовий аспект / Май Іванович Панчук. — К.: ПЕІНД, 2000. — 358с.
69. Пашенко В. О. Православ'я в новітній історії України: у 2-х ч. Ч. I. Історія Української церкви (1941 — 1961 рр.) / Володимир Олександрович Пашенко. — Полтава, 1997. — 354 с.
70. Поїздник І.І. Історіографія розвитку відносин греко-католицької та римо-католицької церков у роки Другої світової війни / Інна Іванівна Поїздник // Український історичний журнал. — 2009. — № 4. — С. 184 — 198.
71. Религия и права человека: на пути к свободе совести. Вып. III / Л.М. Воронцова и др. (сост.); С. Б. Филатов (ред.); Институт религии и права. — М.: Наука, 1996. — 299 с.

72. Релігієзнавчий словник / А. Колодний, Б. Лобовик (ред.); Українська асоціація релігієзнавців, Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України. — К.: Четверта хвиля, 1996. — 392 с.
73. Релігія і церква в сучасних українських реаліях Збірник матеріалів науково-практичної конференції “Релігія і церква в сучасній Україні: стан, проблеми, перспективи // Українське релігієзнавство. — 2007. — № 44. — 312 с.
74. Рибачук М.Ф. Національне відродження та релігія / М.Ф. Рибачук, О.І. Уткін, М.І. Кирюшко. — К.: Асоціація “Україно”, 1995. — 208 с.
75. Рубльова Н.С. Політика радянської влади щодо римо-католицької церкви в Україні, 20-30-ті роки ХХ століття: автореф. дис... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 — Історія України / Наталія Степанівна Рубльова. — К., 1999. — 17 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.test.ua-ru.net/inode/16586.html>.
76. Рябошапко Л. Вплив радянських і партійних органів в УСРР на діяльність релігійних громад національних меншин (середина 1920-х років) / Леонід Іванович Рябошапко // Право України. — 2000. — №9. — С.112-114.
77. Рябошапко Л.І. Правове становище національних меншин в Україні (1917 — 2000): автореф. дис... докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 — теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень / Леонід Іванович Рябошапко. — Харків, 2002 — 29 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/inode/288470.html>.
78. Сторонський Г. Приречена на мовчання. Римо-католицька церква в Україні в 20 — 30-ті рр. / Генрік Йосипович Сторонський // Людина і світ. — 1996. — № 3 — 4. — С. 17-20.
79. Сторонський Г. Римо-католицький костюл в Україні у 20-30-ті рр.. ХХ ст. / Генрік Йосипович Сторонський // Вісник ТДТУ. — 1996. — № 1. — С. 77-86.
80. Стоцький Я. Держава і релігії в Західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944-1964 років / Ярослав Васильович Стоцький. — К.: ФАПА, 2008. — 510 с.
81. Стоцький Я. Римо-католицька церква в Західних областях України під тиском влади в хрущовський період / Ярослав Васильович Стоцький // Схід. — 2008. — № 5. — С. 73 — 78.
82. Тихонов М. В. Основные направления деятельности и теоретические концепции Британского центра по изучению религии и коммунизма (Кестон колледжа) 1970 — 1989 гг.: автореф. дисс... канд. филос. наук: спец. 09.00.06 “Научный атеизм” / Михаил Васильевич Тихонов. — М., 1990. — 18 с.
83. Україна: друга половина ХХ століття: Нариси історії / П.П. Панченко, М.Р. Плющ, Л.А. Шевченко — К.: Либідь, 1997. — 352 с.
84. Уткін О.І. Державно-церковна політика та її реалізація в збройних формуваннях на території України / Олександр Іванович Уткін. // Релігійна свобода. — № 6. — С.155-157.
85. Филипович Л.О. Етнологія релігії: теоретичні проблеми, вітчизняна традиція осмислення / Людмила Олександрівна Филипович. — К.: Світ знань, 2000. — 333 с.
86. Фомиченко В. Римсько-католицька церква в Україні / В. Фомиченко // Людина і світ. — 1993. — № 6-7. — С. 36 — 38.
87. Христианство: Словарь / Под общ. ред. Л.Н. Митрохина и др. / Лев Николаевич Митрохин. — М.: Республика, 1994. — 559 с.
88. Чемоданов В. В. Социально-политические позиции религиозных организаций на Украине в условиях демократизации общества: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. филос. наук: спец. 09.00.06 “Научный атеизм” / В. В. Чемоданов. — М., 1991. — 20 с.
89. Черній А. Релігієзнавство: посібник / Анатолій Михайлович Черній. — К.: Академвидав, 2003 // <http://ebk.net.ua/book/religia/27.htm>.

90. Шевченко В.М. Словник-довідник з релігієзнавства / Валентина Миколаївна Шевченко. — К.: Наук. думка, 2004. — 560 с. — (Словники України).
91. Шестопап М. Євреї на Україні: (історична довідка) / Матвій Шестопап // Дніпро. — 1998. — №5-6. — С.38-133.
92. Шуба О. Міжцерковний конфлікт. Сподівання на мудрість і терпіння / О. Шуба // Віче. — 1995. — №7. — С. 112.
93. Шуба О. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз) / О. Шуба. — К.: Криниця, 1999. — 324 с.
94. Якель Р. Депортація не буває добровільною: (1944 р. Переселення українців з Польщі і поляків з України) / Роман Якель // Дзеркало тижня. — 2000. — 2-8 грудня (№22). — С.6.
95. Яроцький П.Л. Релігієзнавство: Посібник / П.Л. Яроцький, А.М. Черній / Петро Лаврентійович Яроцький. — К.: Кондор, 2003. — 306 с.
96. Яськів Б.І. Релігія в контексті генези української національної ідеї. Дис... канд. філос. наук: спец. 09.00.01. — релігієзнавство / Богдан Іванович Яськів. — Рівне, 1996. — 183 с.

А.А. Гура

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ СОВЕТСКОГО ГОСУДАРСТВА И РИМСКО-КАТОЛИЧЕСКОЙ ЦЕРКВИ В УССР В ИССЛЕДОВАНИЯХ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ИСТОРИОГРАФИИ

В статье анализируются научные труды отечественных историков относительно проблемы взаимоотношений советского государственно партийного руководства и римо-католической церкви в Украине после Второй Мировой войны, обобщается научная наработка ученых указанного периода.

Ключевые слова: *конфессия, римо-католические общества, репрессии, верующие, национальные меньшинства, отечественная историография.*

О.А. Hura

RELATIONS BETWEEN THE SOVIET STATE AND THE ROMAN CATHOLIC CHURCH IN THE UKRAINIAN SSR IN THE CONTEMPORARY UKRAINIAN HISTORIOGRAPHIC STUDIES

The academic studies by the Ukrainian historians focused on the relations between the Soviet State party leadership and the Roman Catholic Church in Ukraine after World War II are analyzed; the scholars' researches of the given period are generalized.

Keywords: *confession, Roman Catholic communities, persecution, believers, ethnic minorities, national historiography.*

Надійшла до редакції 4 листопада 2011 року